

УДК 821.112.2.09(436):94(477)"1941/1945"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/98-1-43>

Наталія ГОРБАЧ,
orcid.org/0000-0001-7743-9845
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української літератури
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) horbachnathalia@gmail.com

ІМАГОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСТАРБАЙТЕРСЬКОГО НАРАТИВУ В РОМАНІ Й. ВІНКЛЕРА «ВИВЕЗЕНА»¹

У статті здійснено літературознавчий аналіз феномену остарбайтерства як специфічного типу травматичного нарративу на матеріалі роману австрійського письменника Йозефа Вінклера «Вивезена: Неточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство». У центрі уваги перебувають художні засоби репрезентації досвіду примусової праці, депортації та вигнання, а також особливості формування образу Іншого в умовах міжкультурної взаємодії. Теоретичною основою дослідження є імагологічний підхід, що дозволяє простежити механізми конструювання культурної інакшості та взаємодії «свого» і «чужого» у художньому тексті. Розглянуто також трансформацію післявоєнного дискурсу остарбайтерства – від радянського замовчування до сучасного гуманітарного підходу, орієнтованого на індивідуальні свідчення.

Проаналізовано жанрову специфіку твору, який поєднує риси документальної біографії та художнього роману, а також нарративну стратегію «мовлення Іншого», що забезпечує ефект автентичності й етичного залучення читача до чужого досвіду. Встановлено, що образ Неточки Ілляшенко функціонує як носій подвійної інакшості – національної та екзистенційної, сформованої під впливом як радянського травматичного досвіду (колективізація, Голодомор), так і реалій нацистської системи примусової праці.

Особливу увагу приділено аналізу ключових мотивів твору – голоду, тілесності, страху, вигнання, які виступають засобами художньої репрезентації травматичної пам'яті та дегуманізації. Доведено, що тілесний досвід героїні постає як важливий нарративний інструмент, через який артикулюється насильство системи й водночас зберігається пам'ять про пережите.

З'ясовано, що роман Й. Вінклера функціонує як літературний акт комеморації, який повертає голос витісненому суб'єкту історії, деконструює ідеологізовані моделі минулого та актуалізує проблему ідентичності в художньому дискурсі. Отже, стаття акцентує на літературознавчому вимірі осмислення остарбайтерського досвіду як складного нарративного феномену.

Ключові слова: Голодомор, війна, імагологія, остарбайтерство, остарбайтерський нарратив, травма, пам'ять.

Natalia HORBACH,
orcid.org/0000-0001-7743-9845
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of Department of the Ukrainian Literature
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhya, Ukraine) horbachnathalia@gmail.com

THE IMAGOLOGICAL DIMENSION OF THE OSTARBAITER NARRATIVE IN J. WINKLER'S NOVEL «THE DEPORTED»

This article presents a literary analysis of the phenomenon of Ostarbeiter as a specific type of traumatic narrative, based on the novel by the Austrian writer Josef Winkler, «The Deported: Netochka Illiashenko Tells of Her Ukrainian

¹ Публікація здійснена в рамках проєкту EUROTOLERCULTURE: «Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво» (номер проєкту 101127848 ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH), що реалізується за підтримки програми Європейського союзу Еразмус+ за напрямом Модулі Жана Монне. Ця публікація відображає погляди лише її авторки. Водночас програма Європейського союзу Еразмус+ не несе відповідальності за використання цього матеріалу. This publication is done within the project EUROTOLERCULTURE «The European experience of forming a culture of tolerance in the Ukrainian perspective: media, education, art» (project No.101127848 ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH) under Jean Monnet Modules Action. The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Childhood». The focus is on the artistic means of representing the experience of forced labour, deportation and exile, as well as the peculiarities of constructing the image of the «Other» in the context of intercultural dialogue. The theoretical basis of the study is the imagological approach, which allows one to trace the mechanisms of constructing cultural otherness and the interaction between the ‘self’ and the «other» in a literary text. The transformation of the post-war discourse on Ostarbeiter labour is also examined, from the Soviet silence to the contemporary humanitarian approach centred on individual testimonies.

The study analyses the genre-specific features of the work, which combines elements of documentary biography and the artistic novel, as well as the narrative strategy of «the Other’s speech», which creates an effect of authenticity and ethically engages the reader in the experience of the Other. It has been established that the character of Netochka Ilyashenko functions as a bearer of a dual otherness – national and existential – shaped by the influence of both the traumatic Soviet experience (collectivisation, the Holodomor) and the realities of the Nazi system of forced labour.

Particular attention is paid to the analysis of the work’s key motifs – hunger, corporeality, fear and exile – which serve as means of artistic representation of traumatic memory and dehumanisation. It is demonstrated that the heroine’s bodily experience emerges as an important narrative tool through which the violence of the system is articulated whilst simultaneously preserving the memory of what has been endured.

It has been established that J. Winkler’s novel functions as a literary act of commemoration, which restores a voice to the marginalised subject of history, deconstructs ideologised models of the past, and brings the issue of identity to the fore in artistic discourse. Thus, the article focuses on the literary dimension of interpreting the Ostarbeiter experience as a complex narrative phenomenon.

Key words: *Holodomor, war, imagology, ostarbeiter, ostarbeiter narrative, trauma, memory.*

Постановка проблеми. Остарбайтерство є однією з трагічних сторінок в історії ХХ століття. Як соціально-історичне явище воно пов’язане з масовим примусовим вивезенням під час Другої світової війни населення окупованих територій, зокрема України, до Німеччини та інших захоплених нею країн, з метою примусової праці у промисловості, сільському господарстві, на будівництві, у побутовій сфері тощо.

Сьогодні в науковому дискурсі остарбайтерство розглядається як форма системного насильства, депортації та експлуатації, що супроводжувалася порушенням базових прав людини, приниженням людської гідності. У літературознавчому аспекті явище остарбайтерства стало джерелом формування окремого типу травматичного нарративу, у якому осмислюються проблеми вигнання, втрати дому, роз’єднанням сімей, тілесного та духовного страждання, тотальної деформації людської ідентичності, досвіду виживання, зустрічі з Іншим, повернення до батьківщини і післявоєнної реінтеграції.

Але дискурс про примусову працю формувався складно і суперечливо, оскільки мав бути тісно пов’язаним із післявоєнним офіційним нарративом. У радянській риторичній темі примусової праці за кордоном якщо висвітлювалася, то подавалася так, щоб не підірвати героїчний образ радянського народу. За словами Г. Грінченко, «впродовж усієї радянської історії пам’ять про примусову працю в нацистській Німеччині не вкладалася в переможну риторичну масового героїзму і патріотизму, адже праця на території ворога і на благо ворога не могла бути виправдана навіть її примусовим характером» (Грінченко 2007: 114).

Крім того, досвід остарбайтерів залишався поза широким громадським обговоренням, бо міг містити викривальні для радянської системи меседжі, як, наприклад, в «Думі про Кемптен» (1947) Яра Славутича. По завершенні Другої світової війни автор перебував в американській зоні окупації Німеччини, в Баварії, і писав саме про табір для подальшої репатріації українських остарбайтерів до Радянського Союзу, що розташовувався у баварському містечку Кемптен. У творі, що поєднав риси традиційного фольклорного жанру з авторським осмисленням новітніх історичних подій, звучить мотив відмови українців повертатися в СРСР навіть під загрозою смерті:

Краще нам, невинним людям,
Отут на чужині кістьми лягти,
Ніж у московську неволю йти:
Білим тілом гноїти бори сибірські,
Заповняли надра уральські,
Щоб над нами жирували кати кремлівські.
Чуєш, Сталіне, бусурмане окаяний,
Від української крові п’яний?
Умремо – не підемо,
На поталу не підемо! (Славутич 2020, 114).

Офіційний радянський нарратив про повернення не включав тих, про кого писав Яр Славутич, вони «таврувалися зрадниками й буржуазними націоналістами, а отже, були викреслені з анналів історії, а якщо й згадувалися в них, то тільки з упередженими негативними конотаціями» (Подобед 2018: 402). Не знаходилося в ньому місця і для реальних труднощів, недовіри й репресій, яких зазнавали ті, хто побував за межами СРСР, але повернувся додому.

Потреба у формуванні узгодженої «післявоєнної пам'яті» означала замовчування особистих історій, різноманітних переживань і відмінностей у долях людей, які потрапили на примусові роботи; офіційний дискурс підкреслював єдність і героїзм, водночас залишаючи лакуни, які лише після краху комуністичних режимів дозволили дослідникам, остарбайтерам і їх нащадкам відновлювати повнішу картину їхнього життя, страхів і зусиль вижити, наповнюючи пам'ять про війну більш людськими і складними деталями.

З 1990-х років почав формуватися інший, гуманітарно орієнтований підхід. У центр досліджень потрапляє не колективний образ, а доля конкретної людини, її травматичний досвід, зруйнована ідентичність, проблема повернення на батьківщину, що часто оберталася новим колом репресій або суспільним осудом. Художня література, відходячи від офіційної риторики, звертається до індивідуальної пам'яті й документальних свідчень, переакцентує усталені ідеологічно зумовлені моделі. Вона стає засобом повернення голосу тим, кого історія позбавила такого права. За останні роки з'явилися твори, автори яких, використовуючи різні нарративні стратегії, прагнуть реконструювати внутрішній світ людини, відірваної від дому, змушеної пристосовуватися до чужого культурного простору, водночас залишаючись заручником власної пам'яті. Так, різних аспектів остарбайтерського досвіду торкалися Ольга Будугай («У тунелях таємничої Дори», 2002), Роксолана Сьома («Вакації у Тангермюнде», 2012), Тетяна Белімова («Вільний світ», 2014), Леся Івасюк «Зашморги» (2019), Галина Горицька «Остарбайтер» (2021), Наталія Дурунда («За брамою пекла» та «Під клеймом "OST"», 2023), Галина Петросяняк («Матриган», 2024). Цей перелік можна продовжити творами зарубіжних авторок українського походження – Марші Форчук Скрипук «Ми робили бомби для Гітлера» (2012, 2024 – укр.) та Наташі Водін «Вона була з Маріуполя» (2017, 2019 – укр.).

Предметом нашої уваги є роман австрійського письменника Йозефа Вінклера «Вивезена: Неточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство» (1983), перекладений українською мовою 2013 року. Після тривалого перебування у Відні письменник 1981 року переїхав на ферму в австрійському регіоні Каринтія, щоб завершити роман «Рідна мова» («Muttersprache»). Там він оселився в родині гірської селянки Валентини Нідерштарцер (Неточки Василівни Ілляшенко) – українки, депортованої гітлерівськими окупантами у березні 1943 року. Упродовж року

жінка ділилася з письменником історією свого життя. Вона розповідала про матір, яка відчайдушно боролася за виживання родини, про своє дитинство, затьмарене колективізацією та Голодомором, у селі Добенка на Черкащині, що згодом опинилося під водами Кременчуцького водосховища. Також Неточка згадувала примусове вивезення з України до Каринтії на роботу та перший рік життя на гірській фермі.

Метою статті є імагологічний аналіз феномену остарбайтерства як простору зіткнення культур, де культурно національний «інший» стає свідком та носієм травми депортації, примусової праці та відчуження.

Виклад основного матеріалу. Політика використання примусової праці населення окупованих територій формувалася як складник економічної та ідеологічної стратегії Третього Рейху. Після провалу блицкригу, Німеччина зіткнулася з дефіцитом робочої сили, оскільки мільйони чоловіків, мобілізованих до війська, не повернулися додому, а промисловість і сільське господарство потребували постійного підживлення. У цій ситуації німецьке керівництво відступило від расових упрежджень і побачило вихід у масовому залученні населення окупованих земель до робіт на користь Рейху.

Термін «Ostarbeiter» («робітник зі Сходу») було офіційно запроваджено в 1942 році після ухвалення низки урядових рішень, що регламентували залучення цивільного населення з окупованих країн до примусових робіт у Німеччині. Україна, яка мала у своєму складі густонаселені регіони, розглядалася як одне з головних джерел «робочої сили». Але варто зауважити, що перші українці були депортовані на примусові роботи до Австрії ще влітку 1939 року – це були жителі окупованого угорськими військами Закарпаття. Уже восени того ж року до таборів примусової праці почали надходити перші групи військовополонених – галичан, які служили в польській армії. З 1941 року до Австрії стали прибувати й цивільні робітники з дистрикту «Галичина», однак справжнього розмаху мобілізація робочої сили з українських земель набула з 1942 року. Організоване вивезення цивільного населення почалося взимку цього року. Його механізм будувався на поєднанні пропаганди, примусу та насильства. Спочатку намагалися залучати людей «добровільно», мотивуючи гаслами про високу оплату та гуманні умови праці. Але вже в середині 1942 року, коли добровольців не вистачало, було розгорнуто систему примусових мобілізацій з квотами, що на практиці часто набувало форми облав, після яких

людей утримували в збірних пунктах, а потім відправляли в транспортних ешелонах, схожих на товарні вагони, до Німеччини. Програма діяла до весни 1945 року і стала одним із наймасштабніших прикладів тотального використання окупованих народів у розбудові економіки агресора. За планом використання східних робітників «Ost» з території України було вивезено, за різними джерелами, приблизно 1,7–2,4 мільйона осіб (див.: Веденєєв 2012: 8). На міжнародному Нюрнберзькому трибуналі, створеному для притягнення до відповідальності керівників Третього рейху, запроваджена на окупованих територіях система примусової праці була визнана одним із злочинів проти людяності, а головного уповноваженого з мобілізації робочої сили Ф. Заукеля засуджено до смертної кари.

На робітників зі Сходу поширювався спеціальний правовий статус, який закріплював дискримінаційний режим: занижену порівняно з іншими працівниками плату та продуктивні норми, заборону відвідувати громадські місця, листуватися без контролю, змінювати місце праці, одружуватися з німцями чи користуватися громадським транспортом. Вони також мусили носити на одязі знак у вигляді прямокутника з написом «OST» на блакитному тлі, що позначав їхню належність до «нижчих рас». Умови праці оstarбайтерів могли значно різнитися залежно від місця, куди вони потрапляли. Ті, хто працював у сільському господарстві, зазвичай мали право пересування, отримували їжу та одяг від господарів, могли підтримувати листування з родиною. Натомість у промислових центрах, особливо на великих заводах, робітники перебували під суворим контролем, жили у бараках із неналежними санітарними умовами, працювали по 10–12 годин на день і мали обмежений доступ до медичної допомоги. Ставлення німецьких роботодавців також було різним: у приватних господарствах оstarбайтери сприймалися як необхідна робоча сила, до якої ставилися поблажливо, тоді як у державних чи військових підприємствах існували жорсткі дисциплінарні норми й сувора ієрархія. Тому досвід оstarбайтерів не був однорідним – він коливався від задовільних умов до майже табірних реалій, що залежало від галузі, регіону, роботодавця та часу перебування в Німеччині. І хоч до завершення війни умови праці східних робітників пом'якшувалися (їм було дозволено листування з рідними, пересування за межі табору, збільшені норм харчування), але їхнє становище все одно не дорівнювало становищу інших іноземних робітників.

Текст роману Й. Вінклера «Вивезена: Неточка Ілляшенко стоїть на межі документальної біографії та художнього роману. Він поділений на преамбулу – вступ із саморефлексією автора, і основну частину – розповідь Неточки. Але межі між автором і героїнею в романі стираються, створюючи ефект «мовлення іншого», ставлячи читача перед обличчям чужого досвіду. Письменника цікавить не стільки історичний детермінізм, скільки людський досвід головної героїні: страх, втрати, відчуття безправності. Її інакшість маркується через контраст між українським селом на березі Дніпра, з його аграрною традицією, колективізацією, Голодомором і повсюдним страхом, та гірською повоєнною Каринтією, в якій вона мусить виживати. Автор підкреслює відмінність світу героїні від навколишньої австрійської реальності: *ландшафту* («Я до цього гір не бачила... Коли я вперше побачила тутешні гори, то подумала: Та як же там, нагорі, можна жити? Я туди не вилізу...») (Вінклер 2012: 149), *клімату* («Мені було дивно, що в квітні на полях іще сніг лежить, що о цій порі тут ще сніжить») (Вінклер 2012: 152), *способів господарювання* («Я не розуміла, чого треба переносити землю з поля на поле. Лише потім це збагнула. Коли орали, земля осідала й зсувалася донизу. Через якийсь час уся земля була на нижніх полях, тому її доводилося знову везти нагору, звідки вона зсунулася») (Вінклер 2012: 153–154), *мови* («Коли я вперше почула каринтійський діалект, то подумала: Не може бути, щоб це було мовою, люди так не говорять. Я до кінця життя такого не навчуся») (Вінклер 2012: 155) тощо.

Але Неточка – це не просто чужинка за національною ознакою, а й суб'єкт, що переносить на собі подвійне відчуження: не лише примусовий вступ у простір чужої мови і чужих правил, але й вигнання з рідної землі, де її культура, родинне коріння були зруйновані. Її власна ідентичність формується через пам'ять про Україну, у якій родина за небажання підлягати вимогам радянської влади піддається тиску, а в неї самої формується відчуття чужості: «Василь Григорович (батько – Н. Г.) не вступив ні в комуністичну партію, ні в колгосп... йому весь час погрожували ці *держиморди*, як вона їх називала, тож зрештою йому довелося втекти, щоб його тут-таки не повісили, не розстріляли чи не вислали в Сибір. І Гапка Давидівна ніколи більше не чула про свого чоловіка, а Неточка Василівна ніколи більше не бачила свого батька» (Вінклер 2012: 17–18). Неточка вже тоді усвідомлює себе іншою в межах радянського суспільства, а колективізація, Голодомор стають прологом до травматичного досвіду оstarбайтер-

ства і післявоєнного мовчання. Навіть той факт, що в Ілляшенків на примусову працю забирають не одного члена родини, як мало бути, а Неточку та її сестру Ліду, свідчить, що представники місцевої влади, котрі зберегли свої посади і при німцях, продовжують карати непокірних Ілляшенків.

Голод, за словами Г. Грінченко, є невіддільним складником остарбайтерського досвіду і часто тематичним пріоритетом у їхніх спогадах (див.: Грінченко 2007). Мотив голоду в романі Й. Вінклера виконує функцію наскрізного екзистенційного маркера, який поєднує український і вигнанський етапи життя героїні, водночас увиразнюючи її підневільне становище. Голод у дитинстві Неточки – це передусім історичний досвід Голодомору. Коли Неточку примусово вивозять, мотив голоду повторюється, функціонуючи як універсальна метафора несвободи, як символ зруйнованого світу, у якому тіло стає заручником політичних рішень і системного насильства: «У Добенці я часто недоїдала й голодувала, тому тут я не дуже страждала від голоду, на відміну від інших полонянок і бранців. Власне, я більше ніколи не переживала справжнього голоду, бо звикла їсти мало, а то й зовсім не їсти» (Вінклер 2012, 148). Чотирнадцятилітньою, потрапивши в дім австрійських селян (в «чорну хату», яка була без димаря і тому мала закурені стіни), вона боїться бути з'їденою («з часів Голодомору в Україні я чула, що голодні люди ловили дівчат і хлопців, смажили їх і їли» (Вінклер 2012: 151), «зсередини будинок виглядав... наче пекло. Від такої картин моя фантазія так розгулялася, що я зрештою вирішила, що мене тут засмажать» (Вінклер 2012: 164). І лише отримавши чашку чаю та шматок хліба з маслом, переконується у відсутності злих намірів щодо себе. Через цю повторювану тему Й. Вінклер показує, що тіло героїні зберігає пам'ять травми – голод стає її «мовою» пам'яті, свідченням підневільного існування, у якому виживання замінювало життя.

Те, що Інший представлений через тіло, є важливим аспектом аналізованого твору. Тіло Неточки – це носій не тільки досвіду, який система намагалася стерти чи підчинити. Воно – маркер вигнання: коли героїня виходить із рідного краю, у чужому просторі її тіло стає «робочим ресурсом»: «Він (син господаря – Н. Г.) весь час щось кричав і показував, щоб я працювала швидше. Ввечері я була смертельно втомлена, мені так болів хребет!» (Вінклер 2012: 155); «із часом від цього тягання трави мені стали боліти потилиця й плечі, але мене не щадили, я мусила щоранку разом із Фане носити важкі мокрі в'язанки із садка через пагорб у хлів» (Вінклер 2012: 155); «Раптом воли впер-

лися й не захотіли йти далі... Роберт (син господаря – Н. Г.), побачивши, що на полі більше робота не робиться, воли стоять, посунув на мене з піднятою нагайкою... Ці страх і нажахнаність, які він прочитав у мене в очах, вочевидь, його відлякали, інакше він набив би мене тою нагайкою, як вола» (Вінклер 2012: 163). Іншість героїні виявляється значно у тілесному досвіді, що акцентує дегуманізацію і відчуження. Але через тіло Іншого читач отримує доступ до досвіду, який замовчувався.

Досвід остарбайтерства для Неточки від самого початку ґрунтується на дегуманізації: у романі багаторазово підкреслюється, що близько місяця бранців з України везли через Польщу, Чехословаччину та Австрію в «телячих» вагонах. Не лише відсутність елементарних умов, але й саме ставлення до людей вказувало на їхнє розлюднення: «Ми ж тижнями сиділи в худоб'ячому вагоні й не могли нормально заснути. В таборах ми часто спали на підлозі. У вагони нас напихали, як худобу, аби ми лишень могли сісти, покласти голову на коліна й так задрімати» (Вінклер 2012: 152). Племінниця господарів, до яких потрапила Неточка, кличе її Вальтлем, – так само, як їхнього пса.

Але Інший виступає і дзеркалом для спільноти, що приймає або відкидає його. Промовистими є приклади ставлення до інших остарбайтерів, зокрема, служниці Маргофа, яку «хазяї експлуатували більше за нас. Їй ніколи не давали жодного вихідного, навіть у неділю. Вона гарувала без передиху, і вдень, і вночі» (Вінклер 2012: 148). Безправність підневільних робітників демонструє покарання за зв'язки з корінним населенням: «якщо іноземці сходилися з австрійцями, їх вішали або відправляли в табір. У Патерніоні повісили поляка, бо одна карантійка від нього завагітніла. Її змусили зробити аборт» (Вінклер 2012: 148). Тож кохання Неточки з сином господарів стає ще одним випробуванням в житті української бранки: «А Tate... зайшов туди і побачив, що ми цілуємося. Ти з руською?! – налетів він на Йогля. Він навіть підняв на нього граблі... Він же був жажливим нацистом. А тут раптом його власний син крутить любов із руською» (Вінклер 2012: 179); «коли ми оголосили, що збираємося одружитись, Йоглева баба сказала: Якщо Йогль візьме це російське людло, я на весілля не прийду» (Вінклер 2012: 182). Але на шляху головної героїні трапилися й люди, які були прихильно налаштовані до неї, наприклад, її господарка: «Валю, не плач, давай я буду тобі за матір, я ж хочу тобі допомогти, – сказала вона. Якби Мате не була така добра до мене, не думаю, що я дожила б до сьогоднішнього дня» (Вінклер

2012: 154). Відтворюючи через усну форму оповіді з повною деталізацією переживання Неточки, Й. Вінклер дозволяє читачеві співпереживати її досвіду. Читач відчуває подвійний ефект: він сприймає чужу історію через чужий погляд, але одночасно опиняється в позиції свідка, який стає співтворцем розуміння.

Автор не втручається в розповідь своєї героїні, він фіксує «історію української підневільної робітниці Неточки Ілляшенко з абсолютною безпристрасною об'єктивністю» (Weinzierl 2008). Але для нього це не історична реконструкція, а художнє осмислення сили людського духу, пам'ятник тим, хто вижив, але не мав часу на рефлексію чи освіту, що могла б формувати глибше усвідомлення. Спогади Неточки постають як динамічний, багатошаровий процес, що редагується часом і нарацією, а читач отримує можливість сприймати їх у поєднанні з власними знаннями та досвідом.

Текст твору Й. Вінклера 1983 року видання демонструє численні приклади сплутування, нерозрізнення автором реалій української і російської культури, історії, дійсності аж до цілком алогічних випадків («вона співала мені свою російську пісню, українською мовою» (Вінклер 2012: 155). Після початку повномасштабної російсько-української війни роман було перевидано (Böning 2022). Його назва («Викрадення. Неточка Ілляшенко розповідає своє російське дитинство» / «Die Verschleppung. Njetotschka Iljaschenko erzählt ihre russische Kindheit») в варіанті 2022 року зазнає змін («Українська жінка. Неточка Ілляшенко розповідає свою історію» / «Die Ukrainerin. Njetotschka Iljaschenko erzählt ihre Geschichte»). Хочеться

сподіватися, що зміна назви є не просто редакційним чи маркетинговим рішенням, а відображає переосмислення національної ідентичності героїні та виправлення історичної неточності, закоріненої у старій європейській традиції ототожнення України з «російським» простором. Новий варіант підкреслює українську суб'єктивність, виводить на передній план саме національну і культурну окремішність Неточки, український досвід якої не розглядається як периферійна частина «російського світу». Водночас акцент на слові Geschichte («історія») замість Kindheit («дитинство») зміщує фокус із приватного автобіографічного виміру до історичного та колективного. Видання також доповнене листами матері Неточки, що надають ще більшої автентичності й історичної глибини висвітленій темі.

Висновки. Розказана Й. Вінклером у книзі «Вивезена» історія Неточки Ілляшенко була важливою з тієї точки зору, що не вписувалася в жоден з двох офіційних наративів: ні в нацистський, що визнавав її як дешеvu робочу силу; ні в радянський, що після війни часто маргіналізував тих, хто пережив примусову працю. Автор, працюючи із свідченнями героїні, дав можливість Іншому говорити та бути почутим. Голос головної героїні – голос вигнаної, але не зломленої людини – стає засобом деконструкції узвичаєної історії. Через цей голос Інший перетворюється із соціального маркера на суб'єкта нарації, на того, хто має право бути у центрі історії. У цьому контексті роман працює як літературний акт комеморації: він повертає пам'ять тим, хто був витіснений з історичного наративу, і робить їх досвід видимим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веденеев Д. Насильницьке вивезення мирного населення з території СРСР і Української РСР до нацистської Німеччини та його відображення у науковій літературі і меморіальних заходах. *Війна. Окупація. Пам'ять: примусові робітники з України в окупованій Європі* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Київ, 2012. С. 3–14.
2. Вінклер Й. Вивезена: Неточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство. Київ : Критика, 2012. 189 с.
3. Грінченко Г. Усні свідчення колишніх оstarбайтерів: спроба аналізу. *Україна модерна*. 2007. 11. С. 111–126.
4. Подобед О. Культурне життя та повсякдення переміщених осіб і біженців з України у Західній Німеччині (друга половина 1940-х рр.) : дис. ... докт. істор. наук. Черкаси, 2018. 549 с.
5. Славутич Яр. Дума про Кемптен. URL: <https://surl.li/wmuzpj>
6. Böning M. Die Ukrainerin. Josef Winkler. URL: <https://surl.li/xudhnh>
7. Weinzierl U. Josef Winkler. URL: <https://surl.li/ezzxn0>

REFERENCES

1. Viedenieiev D. (2012) Nasylnytske vyvezennia myrnoho naseleennia z terytorii SRSR i Ukrainskoi RSR do natsyystskoi Nimechchyny ta yoho vidobrazhennia u naukovii literaturi i memorialnykh zakhodakh [The forced deportation of civilians from the territory of the USSR and the Ukrainian SSR to Nazi Germany, and its portrayal in academic literature and commemorative events]. *Viina. Okupatsiia. Pamiat: prymusovi robitnyky z Ukrainy v okupovanii Yevropi: materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii*, Kyiv, 3–14. [In Ukrainian].
2. Vinkler Y. (2012) *Vyvezena: Nietochka Illiaschenko rozpovidaie pro svoie ukrainske dytynstvo* [Deported: Netochka Ilyashenko recounts her Ukrainian childhood], Kyiv, Krytyka, 189 s. [In Ukrainian].

3. Hrinchenko H. (2007) Usni svidchennia kolyshnykh ostarbaiteriv: sprobа analizu [Oral Testimonies of Former Ostarbeiters: an Attempt at Analysis]. *Ukraina moderna*, 11, 111–126. [In Ukrainian].
4. Podobied O. (2018) Kulturne zhyttia ta povsiakdennia peremishchenykh osib i bizhentsiv z Ukrainy u Zakhidnii Nimechchyni (druha polovyna 1940-kh rr.) [Cultural life and Everyday Life of Displaced Persons and Refugees from Ukraine in West Germany (second half of the 1940s)]: dys. ... dokt. istor. nauk. Cherkasy, 549 s. [In Ukrainian].
5. Slavutych Yar. (2020) Duma pro Kempten [Reflections on Kempten]. URL: <https://surl.li/wmuzpj> [In Ukrainian].
6. Böning M. (2022) Die Ukrainerin. Josef Winkler [The Ukrainian woman. Josef Winkler]. URL: <https://surl.li/xudhnh> [In German].
7. Weinzierl U. (2008) Josef Winkler [Josef Winkler]. URL: <https://surl.lt/ezzxn0> [In German].

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

